

Erleki Vetteenniemi

Sekava sielu ja rujo ruumis

Joel Lehtosen urheilijanovellia lukiessa

”Tulikuumalla hiekalla rannan
näen paljaat vartalot:
rumat, joukossa kauniita, tuossa
vain ihmisrauniot...” – Lehtonen 1934

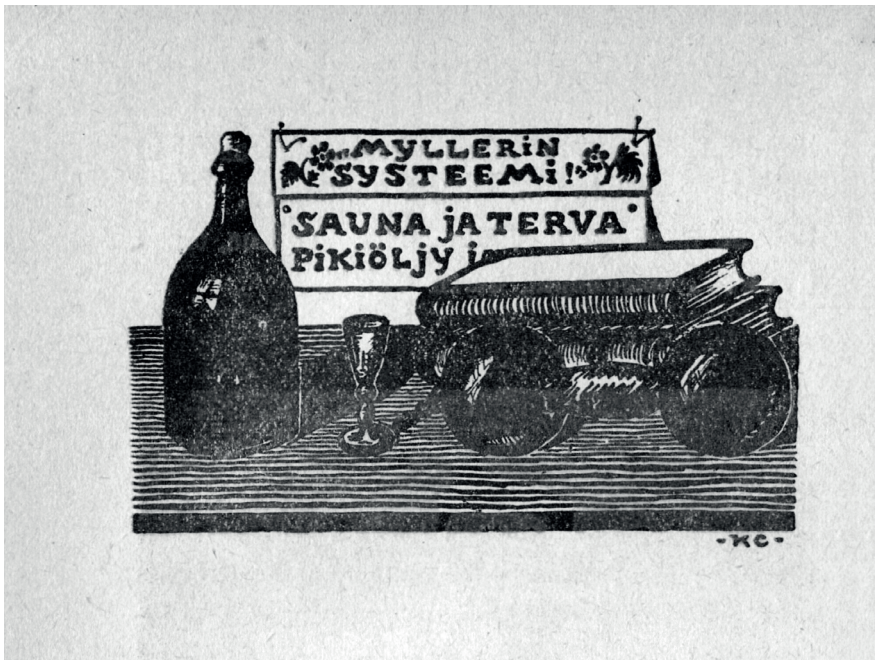
Tätä kirjoittaessani tasan sata vuotta sitten haavoitettu, sisällissodan traumoista hiljalleen toipuva Suomi odotteli – ylätyyliin yhä turvatakseni – kihelmöivän tuntein Joel Lehtosen seuraavaa teosta, joka ennätti kuin ennättikin joulun 1918 markkinoille. Kirjan koko nimi ei vain ollut mahtua yhdelle sivulle. Noudatan näin ollen yleistä käytäntöä eli puhun *Kuolleet omenapuut* -nimisestä novellikokoelmasta ja jätän täydellisen otsikon artikkelini katselijan iloksi.

Vaikka merkkipuoden vuoksi Lehtosta voisi ja kai pitäisikin tulkitella talven 1918 tapahtumia vasten, oma huomioni ohjautuu suhteellisen rauhanomaiseen novelliin ”Urheilija Tommola eli ’Mens sana in corpore sano’”. Sen nimihenkilö Oiva Tommola esiintyy jo Lehtosen edellisessä teoksessa *Kerran kesällä* (1917). Nuorehko mies esiteltiin pikkukaupungin

asianajotoimiston apulaisena, joka vaati saada tulla tunnetuksi tuomarina ja jonka pyrinnot ylipäänsä lepäsivät hivenen huteralla pohjalla.

Lehtosella itsellään oli sitäkin vankempi kirjailijanmaine – taiteilijaeläke hänelle myönnettiin 1920 – ja ennen kuin vuosisata umpeutui, *Kuolleet omenapuu* julkaistiin kotimaisen kirjallisuuden klassikkosarjassa. Itsenäisyytemme alkuhämärissä ilmestyi siten johtavalta sanataiteilijalta urheilullisen aihepiirin kattanut teos, Putkinotko-sykliin kytkeytynyt klassikko!

Urheilijanovellin tapahtumat voidaan ajoittaa suurten mullistusten keskelle, kesään 1917. Tsarismista eroon hankkiutunut Venäjä jatkaa itsetuhoista sotaa Saksaa vastaan, bolševikit keräävät tarmoa seuraavaan vallankeikaukseen, ja entisessä suuriruhtinaanmaassa, puolittain vapaassa Suomessa kiinnostutaan fyysisestä hyvinvoinnista niin voimallisesti, että kustantajan lupaama ”lehtoslainen iva ja hyväntuulisuus” tulee taausti lunastetuksi.

Kalle Carlstedtin vinjettikuva Joel Lehtosen novelliin urheilija Tommolasta.

Urheiluksi kutsutun kuntokoulun taustalla on havainto kaiken maallisen katoavaisuudesta. Tommolän tuttava, lujasti, liiankin kiivaasti mammonaa kahminut kauppaneuvos on kuollut sydänhalvaukseen. ”Se oli synkkä esimerkki”, novellin kertoja kuvailee suru-uutisen tuottamaa säpsähdystä. Näinkö varhain näennäisen terve ruumis voisi tehdä tämän? ”Tommola päätti ryhtyä ajoissa tarmokkaasti sitä hoitamaan.” Koska sankarimme on jo tuntevinaan pahaenteisiä pistoksia, hän rientää lääkärin ja kylpylän kautta Saimaan rannoille aurinkoisen paikan harjoitusleirille, mistä eteenpäin kertomus jatkuu yhden päivän kompaktina novellina.

Mylleröinnin pyönteissä

Oiva Tommola on ehtymättömän toimelias, taatusti mieleenpainuva urheilija tai Lehtos-tutkija Pekka Tarkkaa lainaten ”terveysurheilija”. Ja hän siis seikkailee itsenäisen Suomen ensimmäisessä maininnan arvoisessa urheilufiktiossa. Mutta kuinka originellin urheilijahahmon Joel Lehtonen tuli lopulta luoneeksi?

Aikalaisarvioista ei tässä kysymyksessä ole apua. Niissä kyllä kiitellään *Kuolleiden omenapuiden* urheilijanovellia, etenkin sen koomillisuutta, mutta Tommolän terveyskuurin tarkempaan analyysiin tai edes esittelyyn ei vaivauduta. Tyypillisesti tyydytään toteamaan, että keskeisten henkilöiden kesänvietto on ”verrattomasti ja värikkäästi kuvattu”. Näin kirjoitti *Forssan Lehti* lisäten Lehtosen muutoinkin käyttävän ”runsaasti väriä, useasti liioitellen, jotta henkilön naurettavuus helpommin huomattaisiin”.

Urheilijanovelli ”ihan kimmeltää aurinkoa ja hehkuu kesäistä lämpöä”, vakuutti *Tampereen Sanomat*, ja *Helsingin Sanomat* arveli ”harmittavan touhuisan” Tommolän kuvauksen kohoavan kirjallisuutemme ”nousukaiden” osalta kärkisijoille. Viipurilainen *Kansan Työ* niin ikään noteerasi ”urheiluharrastuksillaan kerskuvan ja innoittelevan liikemiesjuristin”. Vaikka Lehtonen julisti ”ironisia totuuksia” porvareista, hän kuitenkin ohjaili ”lukijan myötätunnon porvarisluokan edustajain” eli kaiketi myös Tommolän puolelle.

Sosialistilehden luokkakantainen lohkaisu lienee sisällissodan jälkihöyryissä lausuttu ylilyönti. Lehtosen tiedetään kyllä kovin sanoin tuominnan kapinaan nousseet punaiset, ja siksi kiinnittäisin vielä katseen *Satakunnan Kansaan*, joka kohtasi juuri tässä novellikokoelmassa ”jonkinlaisen kirjallisen bolshevikin”. Luonnehdinta viittaa villin juonenkuljetuksen, ryöpsähtelevän puheen ja sisäisen monologin kaltaisiin tyyliseikkoihin. Tekstuaaliset bolševikit ja bolševismit olivat Venäjän kaaoksesta kummunneita synonyymeja hätkäyttävälle ihmisille ja ilmiöille, ja talven 1919 kirjeenvaihdossaan Lehtonen itsekin mainitsi tietyt ”bolshevistiset” runonsa.

Havainnollistan *Kuolleiden omenapuiden* bolševismia lyhyellä otteella. ”Tällainen liike se venyttää sitä ishiasjännettä, sen näyttää Myllerin Systemi”, Tommola valistaa laiskanpulskeaa ystävänsä Aapeli Muttista. ”Mikä? Iskiä? Haha! Sano ishias. Eikö se ole jänne, vaan hermo? No, se nyt yksi ja sama. Mutta nyt me haetaan tervaa.”

Tervaan turvautuessaan miehet ovat jo asettuneet järvimiljööseen. Sitä ennen Tommola on hakenut helpotusta niin kirjoista, käsipainoista kuin kylpylästäkin. Hän esimerkiksi hankkii tanskalaisen terveysgurun, Suomessakin hetkellisesti palvotun J. P. Müllerin teoksen *Järjestelmäni*, joka edellytti tasan 15 minuutin päivittäistä uhrausta ”terveyden hyväksi”. Niin sanottu mylleröinti levisi kautta sivistyneen maailman – kuten asia länsimaissa ilmaistiin – kulkutaudin tavoin, ja sen suomalaisesta suosioista syntyisi varsin viihdyttävä kulttuurihistoriallinen tutkielma.

(Lauri Pihkala omalta osaltaan avitti mylleröinnin esiinmarssia. Kyseinen ”systemi” saavutti ruumiinhoidossa ”hiukan samanlaisen aseman kuin Ave Maria katolisessa sielunhoidossa”, Pihkala muisteli 1940-luvulla. ”Mutta vuosikymmenen loiston jälkeen järjestelmä sammutti kuin nukkuneen rukous.”)

Tommolakin siis tarttuu kelpo tanskalaisen kirjaan, mutta kalliinpuoleiset punnukset hän tyytyy lainaamaan, ja kylpyläelämään hän kylästyä samasta syystä. Kesäsesongin hierojaharjoittelijat, nuo vetelät ylioppilaat, veloittavat viisi markkaa lihasten sivelemisestä ”kansansulalla”.

Kun kirjakauppias Aapeli Muttinen jättää kaupungin kesäksi, Tommola valitsee samoin. Muttisella on huvila ”mäellä Saimaan lahden sokkelossa”, ja sinne Tommola kutsuu itsensä: hän vaihtaa tuotteistetun kuntoilun ”terveeseen maalaiselämään”. Lääkärin määräämät ”kallit

ja epäilyttävät vehkeet” viskataan syrjään. ”Minäkään en usko näihin kylpyläafääreihin”, Tommola selittää ystävälleen. ”Mutta sauna ja terva, ehkäpä ne... Entä viina!”

Muttisen huvilallakin huhkitaan Tanskan malliin, heti ensimmäisenä aamuna. ”Kuulepas, Aapelus, sinun täytyy ruveta mylleröimään”, Tommola huikkaa mietteliäälle Muttiselle, ”muuten sinä et saa pois ishiastasi.”

Ja sitten Tommola säntää jo uimaan, tietenkin ilkosillaan, sen jälkeen aurinkokylpyyn, kroppaa tervaamaan, korkeutta hyppimään, juosta pyrähtelemään. Muttista hän ohimennen usuttaa paininlöyntiin ja ties mihin koitokseen. Päivän saldo on sen mukainen: Tommolaa heikottaa, päätä särkee ja oksettaakin. ”Koskaan en ole ollut sairaana, ja nyt se tuli.”

Kuntaa terveyden kustannuksella

Sikäli kuin Lehtosen teksti tiivistetään terveyskuuriksi, joka entisestään turmelee terveyttä, kertomus sujahtaa satiirikirjallisuuden klassiseen kaavaan. Kuuseen kurkottava sankari päätyy ponnisteluistaan huolimatta, tai ehkä juuri niiden vuoksi, kituliaan katajan oksalle. Samojen vuosien kirjeenvaihdossaan Lehtonen ohimennen mainitsikin ihmistyypin, ”joka pyrkii parempaan ja sortuu siinä ensi yrityksessään”. Tommolan kohdalla hankkeen ironinen viritys tulisi tosin selväksi vähemmälläkin korostamisella; mutta koko Putkinotko-sarja asemoituu groteskin kirjallisuuden liepeille.

”Tärkeintä on ihmiselle, että hän on terve”, Muttisen maatilalle kotiutunut Tommola paasaa. ”Ja siksi ei pidä rasittaa itseään, vaan sen sijaan urheilla.” Näin Tommola tokaisee, koska urheilu on hänelle teoriasa – ja vain teoriassa – virkistysliikunnan synonyymi.

”Ei, uidakin täytyy, urheilla; terveys ennen kaikkea”, Tommola taas kerran havahtuu haaveistaan. ”Meidän täytyy koettaa parantaa itseämme”, hän motivoi Muttista. ”Katsos, noin korkealle meni”, hän äännähtää nuoran yli loikattuaan, ”meistä tulee oikeita Kolehmaisii, oikeita terveitä miehiä.”

Urheilulliselle intomiehelle, joka usein tarkoitti ei-kilpailullista kuntoilupuuskaa, oli irvailtu koko alkaneen vuosisadan pituudelta. Eihän terveys riuhtomalla voi kuin romahtaa! Etenkin pakinoitsijoille aihe oli vastustamaton: ajattelen vaikkapa Tiituksen juttua maratontaivalta arkitamineissaan taivasta isäntämiehestä tai saman sanataiturin kuvausta nyrkkeilyhansikkaita sovittavasta herrasta, joka on silmäillyt Müllerinkin systeemejä. Jotain epäilyttävää ja samalla perin koomista oli aikaihmissen vailla pakottavaa syytä tapahtuvassa puhkumisessa. Moinen käytös sopi lapsille, korkeintaan nuorille, ja tätä ajatusluutumaa vastaan urheiluväki vuodesta ja vuosikymmenestä toiseen pyristeli.

Lauri Pihkala ei ollut kilpa- ja kuntoaatteiden kylväjistä vähäisin. Silti myös hän kykeni fiktion varjolla hymyilemään urheilupiirien sankalle, aivan liian totiselle terveyspropagandalle. Pihkalan pidäkkeetön, kerrassaan hillitön kertomus olympia-areenan saunaurheilijoista ilmestyi vuonna 1912, eikä edes Joel Lehtonen koskaan keksinyt yhtä makaaberia lopetusta. Huippuunsa trimmatut ruumiit antavat löylymittelön kärjistyessä kirjaimellisesti kaikkensa.

Tapakomediana Lehtosen novellia lähemmäksi osuu kuitenkin Maiju Lassilan *Rakkautta* (1912), väitetysti ensimmäinen suomenkielinen urheiluromaani. Lassila liikuttelee maaseudun nuorta sivistyneistöä, ennen muuta ylioppilas Petteri Ikosta, jonka huoliteltu urheilupuhe eroaa edukseen Oiva Tommolän tajunnanvirtaa lähestyvästä vuodatuksesta. ”Ja kun terve sielu voi asua ainoastaan terveessä ruumiissa, niin on urheilu sen vuoksi välttämätön henkisessäkin suhteessa”, ylioppilään todisteluketju kuuluu. Viimein Ikonen lankeaa lemmittynsä kanssa puiden siimekseen syleilemään, mikä taitaakin olla näiden nuorten pyöräilyntoilun perimmäinen motiivi.

Lehtosella libido on liikkeellä vieläkin suorasukaisemmin, mutta vain suunpieksennän tasolla. Tommola arvuuttelee vuoroin venäläisten, vuoroin ruotsalaisten naisten seksuaalisilla kyvyillä. Entä kiinattaret? Millaisia olisivat jaavattaret tai alati kiehtovat Afrikan tyttaret? ”Eh-eh, on minulla voimaa. Katsos näitä lihaksia!” Toisinaan Tommolän jutut ja elkeet retkahtavat täysin rivoiksi, mihin Muttinen tuntuisi jo tottuneen.

Eroottinen väreily sietää tulla todetuksi etenkin siksi, koska myöhemminä vuosina urheilua joko arvosteltiin tai ylistettiin sublimaationa, sukupuolivietin kanavoimisena riehakkaaseen kisailuun. Lehtosella

---

**Kuolleet
Omenapuut/
mutta
Serweitä ihmisiä
f. o.
moukkia ja moukkaherroja
suloisessa rauhassa/
myös hiutan sodassa/
Mattisen Navelin ympärillä,
runollista proosaa
te h n t
Joel Lehtonen
toukokuu 1918.**

Joel Lehtosen *Kuolleet omenapuut* -teoksen nimilehti.

sublimaatioteoria hylätään, vaikka purkautumisväylää alastonurheilun ruokkimalle halulle ei ilmaannu. Maatilan emännöitsijää Tommola tuskin edes naiseksi tunnustaa. (Kirjailija Lehtonen käsitteli ruumistaan samoin konstein kuin Tommola. Iho tummui, hiki virtasi ja tervaa kuului, kun Lehtonen asettui ystävineen kesäksi Saimaan rantamille. Pekka Tarkan laatimaan elämäkertaan on painettu paljastava kuva miehistä hohtavalla hiekalla.)

Viriilinä urheilijana Tommola ei suo ymmärrystä Muttisen verkkaiselle, miltei meditatiiviselle lomanvietolle. Kirjakauppias käyskentelee Putkinotkossakin vaihtelevan kokoinen nide kourassaan! Kun Tommola vuorostaan seisautuu huvilan kirjahyllyn viereen ja ojentaa kätensä, mitähän mies löytää? Jonkun venäläisen, näköjään Tolstoin, joka vain ”filosofearaa vääryyksistä”. Ketä sellainen narina kiinnostaa, Tommola kummastelee.

”Ei pitäisi ihmisten lukea yhtään mitään, se vie unen”, Tommonen äityy linjaamaan. ”Ei, terve miehen pitää olla”, hän toistelee mantraansa.

Urheilurientojen anti-intellektuaalisena julistuksena Tommolan huudatus ennakoi suurta sotaa seuranneiden totalitarismien tottelevaista, kaikkiin konnuuksiin altista ruumista. Olavi Paavolainen luonnosteli 1920-luvulla uuden sukupolven ”tunnuskuvaa” päätyen hiilimurskalla alasti poseeraavaan urheilijaan, jolloin hän taisi tulla tallentaneeksi Saimaan seipitteellisen kesäasukin ihanneminän. Elämä on roimaa ponnisteltua eikä kirjaviisauksien tankkaamista!

Ehkä Tommolakin sai uuteen suursotaan mennessä viimein valmiiksi urheilevan soturin suruttoman ruumiin.

Miten urheilusta puhutaan

Elettiin jo Helsingin huumaavaa olympiavuotta, kun Lauri Pihkala palautti mieliin yhtä ikimuistoisen olympiakesän 1912. Pihkala oli kampaillut paikan päällä Tukholmassa, mutta melkeinpä mieluummin hän olisi seurailut koti-Suomessa, ”miten armas kansa heinässä ym. työmailaan, kesähuviloiden riippumatoissa ym. särpi Tukholman tietoja, jotka saapuivat ensin niukkasanaisina sähkeinä lahden takaa, sitten kiitivät

eteenpäin puhelimitse sekä loppumatkan pyörä- tai kinttupelissä piimäpojan mukana heinäpellolle”.

Mahtoiko Pihkala milloinkaan tutustua Joel Lehtosen versioon 1910-luvun urheilu-uutisten vastaanotosta?

Kun kirjoja vieroksuva Oiva Tommola hypistelee Putkinotkon saavuttanutta sanomalehteä, ensin sota- ja sitten urheilusivujen kohdalta, Lehtosen novellin varsinainen uutuusanti alkaa jo erottua. Kysymyshän kuului, missä määrin juuri tämä teksti uudisti kotimaista urheiluaiheisiin ulottunutta kirjallisuutta.

Tommola aluksi ilahtuu lukiessaan Saksan sotilaallisesta menestyksestä – Saksan, joka oli Venäjän ja siten myös Suomen vastustaja. ”Mutta Saksassa onkin terveyttä ... tai urheilijoita”, hän selittää sotavoittoja Muttiselle, joka jättää jälleen ystävälleen tilaa pitkään, poukkoilevaan monologtiin.

Mutta mitäs kuuluu meikäläisestä urheilumaailmasta? Kas Kenkura on taas saanut maailmanrekordin, hyppäämisessä, Filadelfiassa. Se, se on ... suomalaista. Me ollaan ensimmäisiä jo jalkapalloilussakin ... ja Marathonin juoksussa; niin, me ollaan kuin muinaisia kreikkalaisia, eh-eh. Marathonia juostaan.

Hellepäivän pehmittämän miehen tajunnassa hypyt, juoksut ja pallopelit sulautuvat kaikki uudenlaiseen suomalaisuuteen, naiiviin ylpeilyyn ikään kuin omien poikien uroteoista kotona ja merten takana. Vaikutelma on vähintään naurettava. Tommola näkee paitsi pitkitetyn juoksentelun myös narun yli loikkimisen kansallisena hyveenä, samoin pallon potkiskelun, jossa suomalaiset ovat fiktion puitteissa kunnostautuneet.

Tuollako tavalla ”armas kansa” otti vastaan Tukholman olympia-areenalta kantautuneet viestit? Tuskin sentään Pihkalan mielessä käväisi Tommolan tyyppinen tyystin holtittoman urheilupuheen tuottaja! Tommolasta joka tapauksessa johtaa linja myöhempien aikojen urheilulliseen puheripuliin niissä medioissa, joista Lehtosen henkilöt eivät osanneet edes uneksua, ja Juhani Peltosen *Elmon* (1977) vauhkoontuneet urheiluselostajat ovat niin ikään hänen jälkeläisiään suoraan alenevassa polvessa.

Järvenrantaurheilijan haikailu ”muinaisten kreikkalaisten” perään kätkee sekin vissin ironian. Hellaan kultin kotimainen huipennus oli koettu vuosisadan alussa, Venäjän oletetun uhan alla, jolloin Sibeliuksen säveltämää *Ateenalaisten laulua* esitettiin sydän syrjällään ja suomalainen iskuryhmä kunnostautui Kreikan palvotulla kamaralla, Ateenan olympialaisissa 1906. Tuota pikaa unelma suomalaisista Pohjolan helleeneinä haalistui, ja yhtä kehnosti kävi muinaisen roomalaisen – ei siis kreikkalaisen – lausahdukselle ”terveestä sielusta terveessä ruumiissa”, jonka Lehtonen nivelsi novellinsa otsikkoon. Voimistelu- ja urheiluhuuman uumoiltiin tuottavan Suomessakin ”nulla mens in corpore sano” eli terveen, mutta sieluttoman ruumiin. Lehtosen sepite romautti vuorostaan ruumiillisen hyvinvoinnin tai tarkemmin sanoen hauraan haaveen vanhasta, kuoleman mahtia tuonnemmaksi tuuppaavasta ruumiista.

Tarina Tommolan kesäleiristä näyttääkin vahvistavan nuoren Pihkalan toteamuksen vuodelta 1908. Siinä missä nuori Pihkala lainasi vanhan, pimeäksi kokemansa rahvaan ennakkoluuloja, jotta voisi osoittaa niiden ontouden, Lehtosella samainen varautuneisuus nousee novellin johtavaksi teemaksi: ”Urheiluhan on jotakin siveellisesti ala-arvoista”, Pihkalan kirjassa puuskahdetaan, ”sen nimeä voi käyttää miltei kirosanana!”

Sanomalehdet

Helsingin Sanomat 17.12.1918; *Tampereen Sanomat* 21.12.1918; *Kansan Työ* 7.1.1919.

Forssan Lehti 17.1.1919; *Satakunnan Kansa* 21.1.1919.

Kirjallisuus

Lassila, Maiju (Algoth Untola), *Rakkautta. Tragillinen lemmen tarina*. Karisto 1912 & SKS 1998.

Lehtonen, Joel, *Kuolleet omenapuut*. Otava 1918 & SKS 1995.

— ”Miss’ entiset heinäkuuni?” Teoksessa *Hyvästijättö Lintukodolle. Runoja*. Otava 1934.

— *Valitut teokset 1. Kirjeet Sylvia Avellanille*. Toim. Pekka Tarkka. Otava 1981.

Paavolainen, Olavi, *Nykyaikaa etsimässä. Esseitä ja pakinoita*. Otava 1929.

Pihkala, Lauri, *Urheilijan opas*. Gummerus 1908.

— ”Protestanttista urheilua”. *Suomalainen Suomi* 4/1945

— *Olympialaiset ovella*. WSOY 1952

Tarkka, Pekka, *Putkinotkon tausta. Joel Lehtosen henkilöt 1901–1923*. Otava 1977.

— *Joel Lehtonen 1. Vuodet 1881–1917*. Otava 2009.

Tiitus (Ilmari Kivinen), ”Kun herra Kenonen juoksi ’maratoonia’”. *Urheilijan Joulu* 1916.

— ”Herra Roivas urheilijana”. *Urheilijan Joulu* 1917.

Vetenniemi, Erkki, ”Neiti Lassila nousee satulaan. Maiju Lassilan ’Rakkautta’ urheiluhistoriallisena tekstinä”. Teoksessa Heikki Roiko-Jokela ym. (toim.), *Olympialapset*. Atena 2004.

— *Pohjolan helleenit. Suomalaisten olympiaurheilujen synty*. SKS 2007.

— ”Saunaurheilumme siveellinen voitto”. *Parnasso* 7/2010.